

Få indikasjoner på økt arbeidspress generelt i arbeidslivet

Levekårsundersøkelsen med arbeidsmiljø som tema har flere spørsmål som skal fange opp om presset i arbeidslivet øker. I motsetning til den allmenne oppfatning viser ikke våre resultater noen klar økning i perioden 1996 til 2003.

I denne artikkelen skal vi se nærmere på utviklingen i arbeidsmengde og forsøke å se dette i sammenheng med arbeidspress. Vi har både studert tall fra arbeidskraftundersøkelsen (AKU) og levekårsundersøkelsen for å si noe om utviklingen i arbeidsmengde. Levekårsundersøkelsen benyttes for å se på utviklingen i arbeidspress. Har arbeidspresset blitt større eller mindre – og henger eventuell økt arbeidsmengde sammen med økt arbeidspress? Til sist i artikkelen ser vi nærmere på variablene som benyttes for å definere arbeidspress, og vi forsøker å si noe om hvor gode mål vi har på dette fenomenet.

Antall heltidssysselsatte har økt siste år og overtidsandelen har holdt seg stabil

Utviklingen i antall heltidssysselsatte, overtidsarbeid og avtalt arbeidstid er ulike måter å beskrive utvikling i arbeidsmengde på.

Ifølge tall fra AKU har antallet sysselsatte med avtalt ukentlig arbeidstid på 37 timer eller mer i 4. kvartal 2005 økt med 47 000 fra året før, mens tallet på deltidssysselsatte gikk ned med 21 000. Arbeidsledigheten har også gått ned i perioden (SSB 2006). Hvis vi ser på utviklingen fra 1996 og fram til i dag, økte andelen *heltidssysselsatte* noe fra 1996 til 2000. Deretter gikk andelen noe ned fra 2000 til 2004, mens den gikk litt opp igjen i 2005. Økningen fra 2004 til 2005 er svært liten og derfor usikker, og det er dermed også usikkert om dette er noen ny trend (se figur 1).

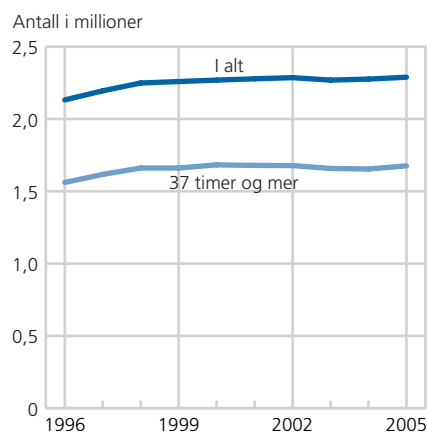
AKU viser også at 21 prosent av de heltidsansatte arbeidet *overtid* i 2. kvartal 2005. Andelen var 24 prosent for menn og 17 prosent for kvinner (se figur 2). Andelen heltidsansatte med overtid har holdt seg relativt stabil fra 2001 til 2005, både for kvinner og menn (SSB 2005). Med overtid menes her arbeidstid utover avtalt arbeidstid for heltidsansatte, utført i løpet av en spesifisert uke.

Levekårsundersøkelsen måler også arbeidsmengde, og måler *ukentlig arbeidstid i hovedyrket*, inkludert betalte overtidstimer og ekstraarbeid hjemme i forbindelse med arbeidet. Levekårsundersøkelsen måler altså total arbeidsmengde i hovedyrke, og får fram på en annen måte enn AKU de som har lange arbeidsuker. Har arbeidsmengden økt, hvis man måler det ved hjelp av mål fra levekårsundersøkelsen?

Figur 3 viser at andelen som jobber under 40 timer i uka har økt noe fra 2000 til 2003, og andelen som jobber 40-54 timer i uka har gått tilsvarende ned. Forskjellene er så små at de ikke er statistisk sikre. Andelen personer med ei arbeidsuke på 55 timer eller mer har holdt seg stabil på 5 prosent. Det er flere menn enn kvinner som jobber lange dager. Hovedinntrykket for

Elisabeth Rønning

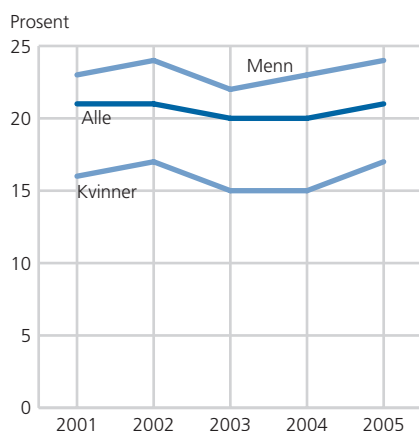
Figur 1. Sysselsatte 16-74 år (AKU) i millioner personer, etter arbeidstid. 1996-2005

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU), Statistisk sentralbyrå.

Elisabeth Rønning er statistikkrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (elisabeth.ronning@ssb.no).

Figur 2. Heltidsansatte med overtid (AKU). 2001-2005. Prosent¹

¹ Tallene er korrigeret for påskeuken.

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) 2. kvartal, Statistisk sentralbyrå.

begge kjønn er stabilitet i arbeidsmengden, målt som ukentlig arbeidstid i perioden vi har undersøkt.

Totalt sett viser disse dataene et relativt stabilt bilde av de sysselsattes arbeidsmengde. Vi kan i hvert fall ikke se en entydig trend mot lengre arbeidsdager. Men har arbeidet innenfor de timene man jobber blitt tøffere, har arbeidspresset blitt større?

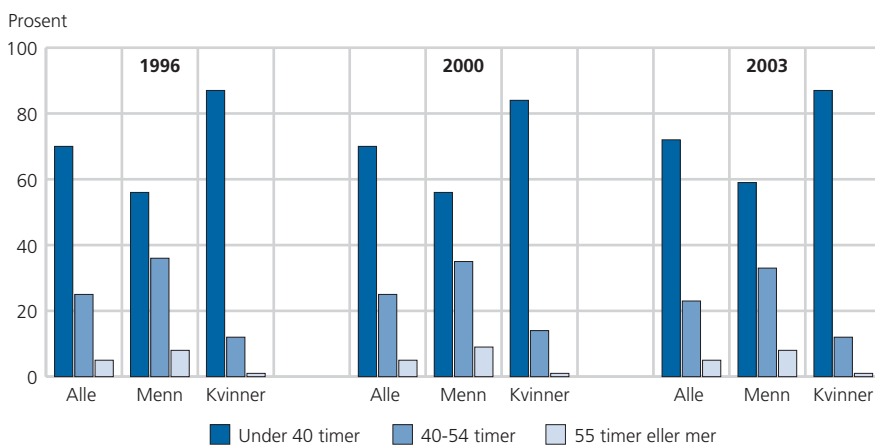
Antall *heltidsansatte* er definert ut fra avtalt arbeidstid, som er det antall arbeidstimer per uke som den ansatte, ifølge arbeidskontrakten, skal være på arbeid. Eventuelt fravær fra arbeidet på grunn av sykdom, ferie eller lignende skal ikke trekkes fra i avtalt arbeidstid, og overtid skal ikke medregnes hvis denne ikke er fast avtalt. Arbeidstid på 37 timer og over er heltid, samt arbeidstid mellom 32-36 timer hvor intervjupersonen bekrefter at dette utgjør heltid i vedkommendes yrke. Tall på *overtid* er definert som arbeidstid utover avtalt arbeidstid for heltidsansatte, utført i løpet av en spesifisert uke. *Arbeidstid fra levekårsundersøkelsen* gir tall for ukentlig arbeidstid i hovedyrket, inkludert betalte overtidstimer og ekstraarbeid hjemme i forbindelse med arbeidet.

Et tøffere arbeidsliv?

Både internasjonalt og i Norge har det lenge vært snakk om at arbeidslivet er i endring og at arbeidslivet er blitt tøffere. Ser vi utslag av disse tendensene når vi studerer utviklingstrekkene i levekårsundersøkelsen med arbeidsmiljø som tema? Ved å ta for seg en liten del av et fenomen som kan studeres på flere måter, kan vi gi et bidrag til debatten rundt fenomenet tøffere arbeidsliv og mer arbeidspres.

Ved at man stiller samme spørsmål over flere år kan man si noe om utvikling over tid. Dette er noe av fordelene med levekårsundersøkelsen som stiller et sett av spørsmål om arbeidsmiljø hvert tredje år. Men hva er egentlig arbeidspres og hvordan skal vi måle det? Med arbeidspres mener vi i denne artikkelen ulike krav i arbeidet som går på opplevelse av tidspress, effektivitet, tempo og arbeidsmengde. Livekårsundersøkelsene 1996, 2000 og 2003 har tre spørsmål som vi mener kan si noe om arbeidspres og utvikling på dette området.

Figur 3. Andel personer med ulike typer arbeidstid. 1996, 2000 og 2003. Prosent

Kilde: Livekårsundersøkelsene 1996, 2000 og 2003, Statistisk sentralbyrå.

- Opplevelse av tid til å utføre arbeidet på en skikkelig måte.
- Tilfredshet/utilfredshet med arbeidsmengden i jobben – med oppfølgingsspørsmål om utilfredsheten skyldes for stor arbeidsmengde.
- I hvor stor grad man selv kan bestemme tidsfrister og eget arbeidstempo. Dette er ikke noe direkte mål på arbeidspres, men vi antar at stor grad av selvbestemmelse på dette området gjør det lettere å takle stort arbeidspres.

Er det flere som opplever at de ikke har tid til å utføre arbeidet på en skikkelig måte, er det flere som er utilfreds på grunn av for stor arbeidsmengde, og er det færre som kan bestemme over tidsfrister og eget arbeidstempo i perioden vi har undersøkt dette? I tillegg til disse spørsmålene vil vi til sist trekke fram et spørsmål som ble stilt i Arbeidsmiljøundersøkelsen 1989 og 1993 og Levekårsundersøkelsen 1996, som sier noe om andelen som mesteparten av tiden (minst halvparten av tiden) har så stor arbeidsmengde at de ikke har tid til å snakke om eller tenke på annet enn arbeidet.

Ikke større arbeidspress generelt

Når vi studerer fenomenet ved hjelp av indikatorene fra levekårsundersøkelsen, har det ikke skjedd noen utvikling i retning av større arbeidspress hvis vi ser på alle yrkesaktive under ett (se tabell 1). Nær en av tre opplever at de vanligvis ikke har tid til å utføre arbeidet skikkelig i 2003, og dette er omtrent like mange som i 1996. Mens andelen menn som opplever at de ikke har tid til å utføre arbeidet skikkelig, har gått noe ned, er dette forholdet stabilt for kvinner. Flere kvinner enn menn opplever i 2003 at de ikke har tid til å utføre arbeidet skikkelig. Det kan se ut som om trenden blant kvinner er at

	Arbeidsmengde, selvstyring og variasjon								
	1996			2000			2003		
	Begge kjønn	Menn	Kvinner	Begge kjønn	Menn	Kvinner	Begge kjønn	Menn	Kvinner
Ikke tid til å utføre arbeidet skikkelig (passer svært godt eller godt)									
Alder i alt	31	29	33	33	33	33	30	27	32
16-24 år	24	18	29	25	26	25	19	19	19
25-44 år	32	33	32	33	33	34	31	28	35
45-66 år	32	27	37	34	34	34	31	28	33
Svært el. ganske utilfreds med arbeidsmengden									
Alder i alt	17	15	20	13	12	15	12	11	12
16-24 år	14	12	15	8	9	7	6	6	5
25-44 år	18	16	21	14	13	16	13	11	15
45-66 år	17	15	20	14	11	17	12	13	11
Utilfreds pga. for stor arbeidsmengde									
Alder i alt	:	:	:	10	8	11	9	8	10
16-24 år	:	:	:	4	4	5	2	2	3
25-44 år	:	:	:	10	9	11	10	9	12
45-66 år	:	:	:	11	9	13	9	9	9
Kan bestemme tidsfrister og eget arbeidstempo selv, i høy grad									
Alder i alt	25	29	21	29	31	26	28	29	26
16-24 år	24	30	18	25	24	26	21	16	26
25-44 år	23	25	20	27	30	24	27	29	24
45-66 år	30	35	24	32	35	29	31	33	28
Antall sysselsatte som svarte									
Alder i alt	2 135	1 107	1 028	2 536	1 318	1 218	2 561	1 324	1 237
16-24 år	243	119	124	296	147	149	280	140	140
25-44 år	1 178	607	571	1 293	665	628	1 285	642	643
45-66 år	714	381	333	947	506	441	996	542	454

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1996, 2000 og 2003, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. Indikatorer på arbeidspress, etter yrke. 2000 og 2003. Prosent					
	2000				
	Ikke tid til å utføre arbeidet skikkelig	Utilfreds med arbeidsmengden i jobben	Utilfreds pga. for stor arbeidsmengde	Kan bestemme tidsfrister og eget arbeidstempo selv, i høy grad	Antall sysselsatte som svarte
I alt	33	13	10	29	2536
Pedagogisk arbeid	46	18	12	22	173
Sykepleie	44	19	15	24	121
Administrative ledere og politikere	40	19	16	38	231
Akademiske yrker	30	14	12	22	284
Høgskoleyrker	30	12	9	27	380
Kontoryrker	28	11	7	27	213
Salgs- og serviceyrker	30	12	9	32	477
Bønder, fiskere o.l.	34	22	11	55	86
Håndverkere	30	8	7	28	254
Operatører, sjåførere o.l. ...	34	13	9	23	164
Andre yrker	30	11	5	37	153
	2003				
	Ikke tid til å utføre arbeidet skikkelig	Utilfreds med arbeidsmengden i jobben	Utilfreds pga. for stor arbeidsmengde	Kan bestemme tidsfrister og eget arbeidstempo selv, i høy grad	Antall sysselsatte som svarte
I alt	30	12	9	28	2561
Pedagogisk arbeid	39	13	10	24	200
Sykepleie	40	18	15	26	117
Administrative ledere og politikere	32	14	12	37	223
Akademiske yrker	27	12	10	21	289
Høgskoleyrker	29	12	10	29	371
Kontoryrker	24	15	11	23	179
Salgs- og serviceyrker	32	10	7	27	518
Bønder, fiskere o.l.	10	16	12	40	75
Håndverkere	27	8	6	25	258
Operatører, sjåførere o.l. ...	21	12	6	29	199
Andre yrker	32	8	6	35	132

Kilde: Levekårsundersøkelsene 2000 og 2003, Statistisk sentralbyrå.

det blant de yngste, i alderen 16-24 år og de eldste, i alderen 45-66 år, er færre i perioden som opplever at de ikke har tid til å utføre arbeidet på en skikkelig måte, mens det blant kvinner i alderen 25-44 år er like mange i 2003 som i 1996 som ikke har tid til å utføre arbeidet på en skikkelig måte. Tallene for de yngste og eldste kvinnene er imidlertid ikke statistisk sikre.

12 prosent er svært eller ganske *utilfreds med arbeidsmengden* sin. 17 prosent var det i 1996. Det er like mange kvinner og menn som er utilfredse i 2003, men det er blant kvinner reduksjonen har vært størst i perioden, og da blant de yngste og eldste kvinnene. Av alle sysselsatte er en av ti utilfreds på grunn av *for stor arbeidsmengde*. Det er ingen økning fra tidligere år her, og det er små kjønnsforskjeller på dette området.

Mens 25 prosent svarte at de selv i høy grad kunne *bestemme tidsfrister og eget arbeidstempo* i 1996, er det 28 prosent som svarte dette i 2003. Det er ikke statistisk sikre forskjeller mellom menn og kvinner her, men vi ser at flere kvinner har fått selvbestemmelse på dette området fra 1996 til 2003, mens menns grad av selvbestemmelse har holdt seg mer stabil. Det er en sammenheng mellom grad av selvbestemmelse og alder; jo eldre man er, jo mer bestemmer man selv over tidsfrister og eget arbeidstempo.

Vi ser altså at det ikke har skjedd noen utvikling i retning av større arbeidspress hvis vi ser på alle yrkesaktive under ett. Flere kvinner enn menn opplever

i 2003 at de ikke har tid til å utføre arbeidet skikkelig, og det kan se ut som om kvinner i alderen 25-44 år skiller seg noe ut ved å i størst grad oppleve å ikke ha tid til å utføre arbeidet skikkelig, og i minst grad bestemme selv over tidsfrister og eget arbeidstempo. Tallene er imidlertid ikke statistisk sikre, og det gjenstår å se om dette er en trend. Andel sysselsatte i aldersgruppen 45-66 år har økt i perioden 1996 til 2003, fra 34 til 38 prosent, mens andelen i alderen 25-44 år har sunket tilsvarende fra 55 til 51 prosent. Hvis det er færre med stort arbeidspress blant de eldste, ville dette kunne forklare noe av stabiliteten, men tabell 1 viser at det ikke er store forskjeller mellom de eldste og de i alderen 25-44 år når det gjelder disse forholdene.

Relativt stabilt også i ulike yrker og næringer

Er det kanskje noen få yrker eller næringer som har vært utsatt for et større arbeidspress? Tabell 2 viser forskjeller mellom yrker. Vi ser at det er stabilitet eller nedgang fra 2000 til 2003 innenfor nesten alle yrkesfelt i andelen som svarer at de *ikke har tid til å utføre arbeidet på en skikkelig måte*¹. Bare salgs- og serviceyrker og yrker uten krav til utdanning har en motsatt trend, altså en økning, men trenden er ikke statistisk sikker.

Også på spørsmål om man er *utilfreds med arbeidsmengden i jobben* er bildet stabilt eller at færre er utilfredse. Kontoryrker skiller seg ut, der vi ser en liten økning i andel utilfredse, men heller ikke denne økningen er statistisk sikker.

På spørsmål om man kan *bestemme tidsfrister og eget arbeidstempo*, skiller kontoryrker og salgs- og serviceyrker seg ut ved i større grad enn andre yrkesgrupper å svare at de bestemmer mindre i 2003 enn i 2000. Tendensen er den samme i yrkesgruppen bønder og fiskere, men her er utvalget så lite at vi ikke kan si at nedgangen i selvbestemmelse er sikker.

For å oppsummere er det generelle bildet av arbeidspress i perioden 2000 til 2003 at det har vært stabilt eller en liten nedgang i de fleste yrker. Kontoryrker og salgs- og serviceyrker er de eneste yrkesgruppene som skiller seg noe ut og muligens kan sies å være omfattet av noe mer arbeidspress.

Tabell 3 viser forskjeller mellom næringer. Vi ser at det i 2003 er flest som opplever å *ikke ha tid til å utføre arbeidet skikkelig* innenfor næringene undervisning og helse- og sosialsektoren. Fra 1996 til 2003 er det en signifikant økning innenfor helse- og sosialtjenester, mens næringen undervisning i hele perioden har ligget på et høyt nivå. For primærnæringene var det en sterk stigning fra 1996 til 2000,

Tabell 3. Indikatorer på arbeidspress, etter næring. 1996, 2000 og 2003. Prosent

	1996				
	Ikke tid til å utføre arbeidet skikkelig	Utilfreds med arbeidsmengden i jobben	Utilfreds pga. for stor arbeidsmengde	Kan bestemme tidsfrister og eget arbeidstempo selv, i høy grad	Antall sysselsatte som svarte
I alt	31	17	:	25	2135
Primærnæring	26	18	:	26	156
Bergverk, kraft, annet	23	4	:	28	50
Industri	31	16	:	26	274
Bygg og anlegg	30	9	:	24	106
Varehandel	28	16	:	34	337
Hotell- og restaurant	30	18	:	21	52
Transport og kommunikasjon	37	17	:	20	156
Finansiell tjenesteyting	26	10	:	24	209
Offentlig forvaltning	30	19	:	24	152
Undervisning	38	30	:	22	166
Helse- og sosialtjenester ..	35	24	:	20	395
Annen tjenesteyting	27	11	:	34	82
	2000				
	Ikke tid til å utføre arbeidet skikkelig	Utilfreds med arbeidsmengden i jobben	Utilfreds pga. for stor arbeidsmengde	Kan bestemme tidsfrister og eget arbeidstempo selv, i høy grad	Antall sysselsatte som svarte
I alt	33	13	10	29	2 528
Primærnæring	43	18	9	42	109
Bergverk, kraft, annet	39	10	10	41	71
Industri	28	7	5	27	293
Bygg og anlegg	35	6	4	26	147
Varehandel	29	13	10	37	361
Hotell- og restaurant	30	15	11	38	62
Transport og kommunikasjon	33	17	10	28	189
Finansiell tjenesteyting	27	12	9	26	306
Offentlig forvaltning	35	18	13	20	180
Undervisning	38	16	12	25	252
Helse- og sosialtjenester ..	37	17	13	27	459
Annen tjenesteyting	23	7	6	30	99
	2003				
	Ikke tid til å utføre arbeidet skikkelig	Utilfreds med arbeidsmengden i jobben	Utilfreds pga. for stor arbeidsmengde	Kan bestemme tidsfrister og eget arbeidstempo selv, i høy grad	Antall sysselsatte som svarte
I alt	30	12	9	28	2 557
Primærnæring	16	16	12	35	87
Bergverk, kraft, annet	30	11	8	20	68
Industri	22	8	5	28	309
Bygg og anlegg	33	7	5	26	160
Varehandel	22	8	6	32	342
Hotell- og restaurant	25	13	12	30	67
Transport og kommunikasjon	29	18	12	26	172
Finansiell tjenesteyting	26	10	7	26	312
Offentlig forvaltning	32	10	9	29	183
Undervisning	36	15	11	23	277
Helse- og sosialtjenester ..	40	16	14	26	496
Annen tjenesteyting	22	9	5	32	84

Kilde: Levekårsundersøkelsene 2000 og 2003, Statistisk sentralbyrå.

men andelen sank deretter betraktelig, men på grunn av små basistall er det bare endringen fra 1996 til 2000 som er signifikant. For de fleste næringer har det vært relativt stabilt eller en nedgang.

Det generelle bildet av opplevelse av *utilfredshet med arbeidsmengden i jobben* er en nedgang fra 1996 til 2000 og deretter stabilitet. Dette gjelder de fleste næringer. For næringene varehandel og offentlig forvaltning har utilfredsheten med arbeidsmengden også gått ned fra 2000 til 2003.

Det har vært en liten økning i andelen som kan *bestemme tidsfrister og eget arbeidstempo* fra 1996 til 2000, men deretter stabilitet. Innenfor næringen bergverk, kraft og annet økte andelen mye fra 1996 til 2000, for deretter å synke igjen i 2003. Der er det altså færre i 2003 enn i 2000 som opplever at de kan bestemme selv. For offentlig forvaltning har mønsteret vært motsatt, og flere opplever at de kan bestemme selv i 2003 enn i 2000. Ellers er trenden at selvbestemmelsen i mange næringer økte fra 1996 til 2000, men at den deretter har flatet ut eller gått ned.

I materialet vårt ser vi altså ikke noen generelle trender i form av økt arbeidspress i de fleste næringer. Utvalgsstørrelsen i levekårsundersøkelsene gjør at vi ikke har mulighet til å gå mer detaljert inn i ulike yrker, se på kjønnsforskjeller, forskjeller i arbeidstilknytning eller andre mer detaljerte forhold som kanskje ville gitt et annet bilde av utviklingen i arbeidspress.

Et annet mål på arbeidspress, som ble brukt i arbeidsmiljøundersøkelsene i 1989 og 1993 og levekårsundersøkelsen i 1996, viste en annen trend. Fra 1989 til 1996 økte andelen blant ansatte menn som mesteparten av tiden ("mer enn halvparten av tiden") har *så stor arbeidsmengde at de ikke har tid til å snakke om eller tenke på annet enn arbeid* fra 29 til 43 prosent, blant ansatte kvinner fra 35 til 44 prosent (Bø og Hugaas Molden 2000). Samtidig tydet ikke de gamle levekårsundersøkelsene fra 1980, 1991 og 1995 på at det var flere som opplevde stort arbeidspress eller stress i arbeidet i løpet av 1980-tallet eller første del av 1990-tallet. Både i 1980, 1991 og i 1995 svarte bare en av ti sysselsatte at de hadde en *oppjaget og masete arbeidssituasjon* mesteparten av tiden, noen flere menn enn kvinner (Bø og Hugaas Molden 2000).

Gode nok mål?

Indikatorene fra levekårsundersøkelsen 1996-2003 tyder ikke på at arbeidslivet oppleves tøffere nå enn før for arbeidstakere generelt. Vi ser imidlertid tendenser til at yrkesgruppene kontoryrker og salgs- og serviceyrker og næringen helse- og sosialtjenester slår ut på enkeltindikatorer på økt arbeidspress. Samtidig ser vi at mål fra Arbeidsmiljøundersøkelsene og de gamle levekårsundersøkelsene spriker i forhold til om vi på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet kunne se tendenser til økt arbeidspress generelt i arbeidslivet.

Hvis vi ser nærmere på indikatorene fra levekårsundersøkelsene 1996-2003, forventer vi en sammenheng mellom det å vanligvis ikke ha tid til å utføre arbeidsoppgavene på en skikkelig måte, og det å i liten grad selv kunne bestemme tidsfrister og eget arbeidstempo. Hvis man i høy grad kan bestemme tidsfrister og eget arbeidstempo selv, bør man også i stor grad ha tid til å utføre arbeidsoppgavene på en skikkelig måte. Samtidig er dette vanskelige fe-

nomener å fange opp, og vi vet ikke hvordan intervjupersonene tenker når de svarer på spørsmålene.

Hva fanger vi opp ved hjelp av indikatorene våre? Fanger vi opp reelle stabile trekk i arbeidslivet, eller tilpasser man seg et tøffere arbeidspress over tid? Skyldes stabiliteten at økt arbeidspress er blitt normalisert og noe som arbeidstakere ikke reflekterer over, fordi det er slik arbeidshverdagen er? Dette kan ikke vår undersøkelse svare på. Men vi kan forsøke å reflektere over hvordan spørsmålene om arbeidspress oppfattes og tolkes, og se hvordan spørsmålene korrelerer med hverandre.

Når vi spør om hvor godt beskrivelsen om at det *vanligvis ikke er tid til å utføre arbeidsoppgavene på en skikkelig måte*, passer på ens nåværende jobb, kan kanskje spørsmålet fange opp mer enn faktisk tid til arbeidsoppgavene. Individuelle forskjeller spiller nok inn her. Noen personer er mer omstendelige enn andre og trenger mye tid for å føle at jobben er gjort skikkelig, mens andre ikke trenger like lang tid for å si at jobben er skikkelig utført. Likevel er det vanskelig å forklare hvordan dette kan føre til forskjeller mellom yrkes- og næringsgrupper eller endringer over tid. Spørsmålet om tid til å utføre arbeidet på en skikkelig måte kan kanskje også slå forskjellig ut avhengig av hvor klare kvalitetskriteriene i jobben er. Jo klarere kvalitetskriterier, jo lettere er det å svare på om man gjør jobben skikkelig. Dette vil kunne gi mer utslag på forskjeller mellom yrker og næringer.

Tabell 4 viser en sammenheng mellom et mål for arbeidspress og selvbestemmelse av arbeidstempo, men sammenhengen er på langt nær perfekt. 76 prosent av dem med *høy grad av selvbestemmelse over tidsfrister og arbeidstempo* svarer at det passer mindre godt eller dårlig at de vanligvis ikke har *tid til å utføre arbeidsoppgavene på en skikkelig måte*, det vil si at arbeidspresset ikke er for stort etter dette målet. Denne sammenhengen taler i hvert fall ikke imot at dette faktisk måler reelt arbeidspress. Samtidig er det også en av fire med høy grad av selvbestemmelse over tidsfrister og arbeidstempo som svarer at det passer svært godt eller godt at de ikke har tid til å utføre arbeidsoppgavene på en skikkelig måte. Hva skyldes dette? I yrker der det generelt er stort arbeidspress, kan kanskje forventninger om effektivitet gjøre at man tar på seg for mange oppgaver, noe som fører til at man til tross for høy grad av selvbestemmelse ikke har tid til å utføre arbeidsoppgavene på en skikkelig måte.

Spørsmål om hvor *fornøyd man er med arbeidsmengden i jobben sin* bør være greit å svare på. Men andre faktorer i arbeidsmiljøet, om man trives eller mistrives generelt, og personlighet kan nok også spille inn her. Vi følger opp dette spørsmålet med et spørsmål om hva man eventuelt er misfornøyd med – om man har for mye å gjøre, for lite å gjøre, om arbeidsmengden varierer alt for mye i løpet av arbeidsdagen eller om det er andre ting. Vi vil forvente at det er en sammenheng mellom å svare at man er misfornøyd fordi man har

Tabell 4. Grad av selvbestemmelse over tidsfrister og arbeidstempo i forhold til målet på grad av arbeidspress. 2003. Prosent

	Arbeidspress: hvor godt passer det at man vanligvis ikke har tid til å utføre arbeidsoppgavene på en skikkelig måte?				
	Svært godt	Godt	Mindre godt	Dårlig	Prosent
Kan selv bestemme tidsfrister og arbeidstempo					
Høy grad av selvbestemmelse	7	17	27	49	100
Noen grad av selvbestemmelse	5	24	33	39	100
Liten grad av selvbestemmelse	11	24	29	36	100
Kilde: Levekårsundersøkelsen 2003.					

Tabell 5. Grad av selvbestemmelse over tidsfrister og arbeidstempo i forhold til et mål på grad av arbeidspress. 2003. Prosent

	Kan selv bestemme tidsfrister og arbeidstempo		
	I høy grad	I noen grad	I liten grad
Fornøyd med arbeidsmengden	91	90	83
Misfornøyd med arbeidsmengden: har for mye å gjøre	6	8	13
Misfornøyd med arbeidsmengden: har for lite å gjøre	1	1	1
Misfornøyd med arbeidsmengden: har for varierende arbeidsmengde	1	1	1
Misfornøyd med arbeidsmengden pga. andre forhold	1	0	1
Prosent	100	100	100

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2003.

for mye å gjøre og det å ha liten selvbestemmelse over tidsfrister og eget arbeidstempo.

Tabell 5 viser at 6 prosent av de som i høy grad selv bestemmer over tidsfrister og arbeidstempo er misfornøyde med arbeidsmengden sin, sammenliknet med 13 prosent blant dem som i mindre grad bestemmer dette selv. Det er med andre ord dobbelt så mange blant dem med lav grad av selvbestemmelse over tidsfrister og arbeidstempo som er misfornøyd med for stor arbeidsmengde. Det er altså også en sammenheng mellom disse to målene.

Tabell 6. Sammenheng mellom to mål på arbeidspress. 2003. Prosent

	Har ikke tid til å gjøre jobben skikkelig			
	Passer svært godt	Passer godt	Passer mindre godt	Passer dårlig
Fornøyd med arbeidsmengden	62	82	91	94
Misfornøyd med arbeidsmengden: har for mye å gjøre	33	15	6	4
Misfornøyd med arbeidsmengden: har for lite å gjøre	0	1	0	1
Misfornøyd med arbeidsmengden: har for varierende arbeidsmengde	3	2	1	1
Misfornøyd med arbeidsmengden pga. andre forhold	2	1	1	0
Prosent	100	100	100	100

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2003

Til sist vil vi forvente at det er en sammenheng mellom det å være misfornøyd med å ha for mye å gjøre, og det at man vanligvis ikke har tid til å gjøre arbeidsoppgavene på en skikkelig måte. Tabell 6 viser at det er en slik sammenheng. En av tre blant dem som svarer at det passer svært godt at de vanligvis ikke har tid til å gjennomføre arbeidsoppgavene sine på en skikkelig måte, svarer også at de er misfornøyd med arbeidsmengden sin på grunn av at de har for mye å gjøre. Blant disse er 62 prosent fornøyd med arbeidsmengden. Det er svært få, 4 prosent, blant dem som svarer at det passer dårlig at de vanligvis ikke har tid til å gjennomføre arbeidsoppgavene sine på en skikkelig måte, som svarer at de er misfornøyd med arbeidsmengden sin på grunn av at de har for mye å gjøre. Blant disse er hele 94 prosent fornøyd med arbeidsmengden sin.

Konklusjon: et stabilt bilde

I denne artikkelen har vi sett på utviklingen i arbeidsmengde blant sysselsatte, og totalt sett viser dataene fra AKU og levekårsundersøkelsene et relativt stabilt bilde. Vi kan ikke se en entydig trend mot lengre arbeidsdager ved hjelp av våre data. Men har arbeidspresstet blitt større? Hvis vi ser på alle yrkesaktive under ett, har det ikke skjedd noen utvikling i retning av større arbeidspresstet – når vi studerer fenomenet ved hjelp av et sett med indikatorer fra levekårsundersøkelsen. Hvis vi ser på enkelt næringer, skiller undervisning og helse- og sosialsektoren seg noe ut. De som jobber i undervisning, er mer presstet enn andre næringer for alle årene vi har studert, mens det kan se ut som om helse- og sosialsektoren har hatt et økende arbeidspresstet over tid.

Større utvalg i levekårsundersøkelsen med arbeidsmiljø som tema i 2006 vil gjøre oss i stand til å se mer detaljert på disse problemstillingene. Utviklingen av et panelopplegg basert på 2006-undersøkelsen, og intervju med de samme personene over flere år, gjør at vi også har mulighet til å studere seleksjonsmekanismer i arbeidslivet. Har kravene til produktivitet endret seg, og er arbeidsstokken i dag mer selektert enn tidligere og tåler en tøffere arbeidshverdag av den grunn? Dette er enda en innfallsvinkel til dette temaet, som vi på sikt og ved hjelp av et panelopplegg kan studere nærmere. Vi vet at antall uførepensjonister har økt fra nær 240 000 personer i 1996 til i overkant av 300 000 i 2003 (Rikstrygdeverket 2005). Kan slike tall tyde på at det er vanskeligere å fungere i arbeidslivet i dag enn det var tidligere? Slike sammenhenger mellom ulike arbeidsmiljøforhold og seleksjonsmekanismer vil den nye og utvidede arbeidsmiljøundersøkelsen fra 2006 kunne bidra til å belyse.

Det er vanskelig å måle arbeidspresstet. Eksempler fra mål som har vært benyttet tidligere, viser at resultatene av utviklingen over tid har variert noe. Dette viser nødvendigheten av å ha gode, stabile mål som gjentas over tid.

Vi har i denne artikkelen sett på sammenhengen mellom to mål på arbeidspresstet og mål på selvbestemmelse over tidsfrister og arbeidstempo. Hypotesen har vært at hvis man har høy grad av selvbestemmelse over tidsfrister og arbeidstempo, antar vi at man skårer lavere på arbeidspresstet enn hvis man har lav grad av selvbestemmelse på dette området. Vi ser en slik sammenheng for begge målene. Samtidig er det tydelig at mange med høy grad av selvbestemmelse over tidsfrister og arbeidstempo, også føler høy grad av arbeidspresstet. Vi ser også en sammenheng mellom de to målene på arbeidspresstet; hvis du er misfornøyd med for stor arbeidsmengde, er det også større sannsynlighet for at du svarer at du vanligvis ikke har tid til å gjennomføre arbeidsoppgavene dine på en skikkelig måte. Dette tyder på at vi fanger opp det vi ønsker gjennom målene våre. Men flere mål og innfallsvinkler til området vil nok gjøre oss i stand til å i større grad si noe om dette fenomenet.

¹ På grunn av endring i yrkesstandarden har vi ikke sammenliknbare tall brutt ned på yrke for mer enn årgangene 2000 og 2003. Da relativt mange har undervisningsyrker, som krever 1 til 3 års høyskoleutdanning, og sykepleieryrket, har vi valgt å ta disse ut av kategorien "høyskoleyrker" og presentere dem for seg selv, i kategoriene "Pedagogisk arbeid" og "Sykepleie".

Referanser

Bø, Tor Petter og Thomas Hugaas Molden (2000): "Arbeid" i *Sosialt utsyn 2000*, SA 35, Statistisk sentralbyrå

Statistisk sentralbyrå (5. august 2005): 116 000 arbeidsledige.
<http://www.ssb.no/emner/06/01/aku/>

Statistisk sentralbyrå (1. februar 2006): Flere sysselsatte på heltid.
<http://www.ssb.no/emner/06/01/aku/>

Rikstrygdeverket (2005): *Trygdestatistisk årbok 2005*, Rikstrygdeverket. Statistikk 2/2005.